

Entrevista a Josep Reñé, dialectòleg apassionat

Jordi Manent
Filòleg

Josep Reñé i Reñé (Lleida, Segrià, 1958) és llicenciat en Magisteri (1976-1979) i en Filologia Catalana a l'Estudi General de Lleida (1980-1983).

Es tracta d'un apassionat de la dialectologia que des de ben jove és un gran coneixedor de la matèria i una persona molt poc coneguda pel públic en general pel fet de la seva discreció. En un article al diari *Avui* (10-6-2004), Albert Manent el va definir com un «francitador eficient del món de la dialectologia». Cal agrair a Josep Reñé la feina que ha dut a terme les darreres dècades amb la publicació, en 77 volums, dels *Estudis de dialectologia catalana* entre 1995 fins a l'actualitat, a l'espera que s'editi el darrer volum de la col·lecció. També és l'impulsor i director del *Butlletí de dialectologia nord-occidental* (1982-1985), la revista lulliana *Affatus* (1992-1994) i els volums *Les quatre eixides. Estudis de toponímia i cultura ètnica* (2017-2020). I conserva, inèdit, el primer número de la revista *El segle passat*, sobre la literatura del segle XIX. Actualment està acabant el volum 78 dels *Estudis de dialectologia catalana* i està redactant un volum complementari al *Diccionari català-valencià-balear*, de prop de 1.000 pàgines, que inclourà tots els materials dialectals que ha anat recollint des de fa uns 40 anys.

Bibliografia de Josep Reñé

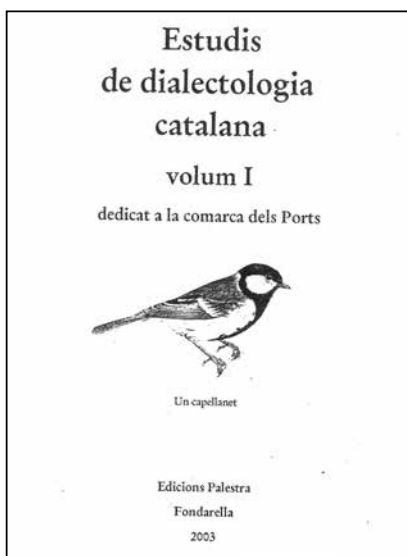
- *Butlletí de dialectologia nord-occidental* (1982-1985), revista de quatre números; Reñé en fou l'impulsor i el director, i comptà amb la col·laboració de Maria Dolors Pijoan, Jaume Simó i Albert Turull.
- *Affatus* (1992-1994), revista de tres números; ell és el coordinador d'aquesta revista lulliana que ha publicat quinze obres de Ramon Llull.
- *Estudis de dialectologia catalana* (1995-actualitat), projectat en 78 números; ell n'és l'impulsor, el director i l'autor. El darrer volum, el 77, va sortir el 2019. També existeix un número 0 i fins a 23 volums petits que recullen una petita part de la informació de cada comarca.
- Autor dels opuscles *El naixement de la Fondarella moderna. Carrers i places a finals del segle XIX* (1999), *Fondarella durant la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923)* (2001), *Fondarella durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)* (2003), *Fondarella a finals del segle XVIII. El capbreu de l'any 1782* (2005) i *Visites parroquials a Fondarella (1696-1960)* (2007).
- Autor dels volums *Nou estudis de toponímia pallaresa* (2013) [inclou Alós, Bonestarre, Castellnou de Montsec, Estaís, Estorm, Lladorre, Norís, Pessonada i Sant Martí de Canals], *Aproximació a la toponímia de la Coma de Mont-ros* (2015) [inclou Mont-ros, Paüls i Pobellà], *Aproximació a la toponímia de la Ribera d'Ancs* (2015) [Ancs, Sellui, Balestui i el Comte] i *Nou aproximacions a la toponímia pallaresa* (2018) [inclou Ainet de Besan, Baén, Claramunt, Gavàs, Mentui, Montesclado, Rubió, Tornafort i la Torre d'Amargós].
- *Les quatre eixides. Estudis de toponímia i cultura ètnica* (2017-2020), col·lecció en dos volums (en preparació dos volums més). Reñé n'és el director.
- *El segle passat*, revista sobre literatura del segle XIX; primer volum inèdit. Reñé n'és el director.
- *Garba. Diccionari complementari de la llengua catalana, amb especial atenció als parlars valencians, balears i rossellonesos* (títol provisional), en procés de redacció, pretén ser un complement al *Diccionari català-valencià-balear* que tindrà prop de 1.000 pàgines.

Quan se li va despertar l'interès per la dialectologia i l'onomàstica?

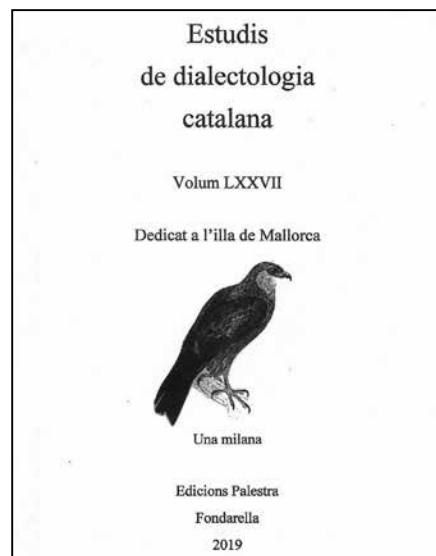
Ni ho recordo. La primera referència podria ser una conferència feta a Mollerussa pel batlle de Vinaixa, crec que professor d'Agrònoms, que deia que recomanava als seus alumnes d'aprendre el nom científic de les plantes a causa de la gran diversitat. A Seròs, on vaig fer un curs per a adults, ja vaig notar algunes variants particulars del poble i vaig voler establir-ne els límits exactes. Després va venir la notícia del projecte de Manuel Sanchis Guarner, l'autèntic inspirador d'aquesta obra, de recollir, també poble per poble, els noms de la *rata-pinyada*. «I per què només de la *rata-pinyada*?», em vaig preguntar. I això calia fer-ho a tots els nuclis històrics, ni que fossin llogarrets de tres o quatre cases, tant per un motiu científic, ja que s'hi solen trobar arcaïsmes o altres paraules perdudes, o en llocs més grans, com, per damunt de tot, per un respecte al món rural, des de sempre, i gairebé per tothom, menystingut i marginat.

Entre el 1982 i 1985 vostè va ser l'impulsor de la publicació, en quatre volums, del *Butlletí de dialectologia nord-occidental*. Expliqui'ns la gènesi i l'acabament d'aquesta obra.

Va ser un projecte fet amb tanta inexperiència com il·lusió, marcat per les limitacions econòmiques, entre altres coses. Vist amb la perspectiva del temps,

Portada del número 1 d'*Estudis de dialectologia catalana*

Portada del número 77 d'*Estudis de dialectologia catalana*

una d'aquelles coses que, en cas de tirar enrere, no s'hauria fet; fou un error, sobretot per la pèrdua de temps.

Des del 1995 fins ara ha publicat 77 volums de la col·lecció *Estudis de dialectologia catalana* i, fora d'aquesta col·lecció, 23 més que també toquen la dialectologia. Són uns opuscles o llibres que tenen entre 20 i 200 pàgines cadascun i que recullen les paraules dialectals dels pobles del nostre àmbit lingüístic. Els edita la seva editorial, Edicions Palestra. Com va començar aquesta història i per què?

La idea i objectiu final d'un diccionari complementari del DCVB es va veure, des del primer moment, condicionat per la gran quantitat de material recollit, que, forçosament, per qüestions pràctiques, calia publicar en diversos lliuraments.

La idea i objectiu final d'un diccionari complementari del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) es va veure, des del primer moment, condicionat per la gran quantitat de material recollit, que forçosament, per qüestions pràctiques, calia publicar en diversos lliuraments. Cada lliurament és la informació recollida en una comarca i suposa un

número de la col·lecció, excepte un volum doble i un de triple al final.

Els volums més petits, on es recull només una petita part de la informació de cada comarca, van ser pensada per a regalar, com a agraïment, als informadors que havien col·laborat a cada poble, ja que la publicació del volum definitiu es preveia per a anys endavant.

En què consistirà el volum 78 i darrer?

S'hi publicarà, d'una banda, la informació d'alguns pobles que, per diversos motius, no va aparèixer en el volum dedicat a la comarca, com el cas de la Manresana a la Segarra, o alguns qüestionaris secundaris de Beseit, al Matarranya; d'altra banda, la informació complementària recollida d'alguns pobles quan ja estava publicat el volum corresponent.

Quines comarques li falten per enquestar? Ha completat les enquestes de totes les comarques i illes del nostre domini lingüístic?

Les enquestes, per sort, ja estan acabades. La darrera eixida va ser l'estiu del 2016 a Bufalí, Carrícola i Montaverner, a la Safor. El mateix estiu es va fer alguna enquesta pendent a la Ribagorça – Biasques, les Viles del Turbó, l'Hostalet... La primera va ser a Isona (Pallars Jussà), el setembre del 1995.

Té previst d'enquestar les comarques occitanoparlants i castellanoparlants pertanyents a Catalunya, Catalunya del Nord i País Valencià?

Això ja es va descartar fa temps, per la gran feina, més de 3.000 nuclis a enquestar, només a la part catalana, i encara més a mesura que la meua salut s'anava deteriorant. He de reconèixer que m'hauria agradat molt fer el mateix en alguna comarca veïna de l'Aragó. A Occitània, segons em van comentar als pobles veïns del Rosselló a principis del present segle, ja no queda ningú que parli amb normalitat l'occità. Per sort, part de l'occità va ser estudiat en l'*Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales* (ALPO) d'Enric Guiter, una gran obra, potser amb l'únic defecte de dedicar poca atenció al vocabulari de la flora i la fauna.

Quants nuclis de població (municipi, poble, agregat...) de les terres de parla catalana ha trepitjat i durant quants anys? Els ha trepitjat tots? Que jo sàpiga, fins ara potser només ho havia fet Joan Coromines, i a Catalunya, l'historiador, arxiver i col·leccionista Josep Maria Gavín i el seu successor Josep Sansalvador.

En xifres rodones, els nuclis històrics catalanoparlants eren uns 3.300, comptant-hi els desapareguts sota les aigües d'algun embassament. En alguns —l'Alguer, pobles de l'Alacantí o de les Marines— es va descartar la visita per la senzilla raó que la feina d'investigació ja estava feta. No hi ha ningú que hagi visitat tots els nuclis catalanoparlants per fer-hi investigació, ni Coromines, ni jo mateix. Coromines va tenir alguns col·laboradors, i en alguns casos es va basar en documentació antiga... Va treballar en una època històrica molt difícil. En alguns pobles, els pares o avis dels meus informadors havien acompanyat Coromines a visitar el terme. Encara se'n recordaven. En un poble, Coromines va arribar a ser detingut i interrogat per la Guàrdia Civil, que el devien confondre amb algun maqui.

Quina és la zona geogràfica que més ha treballat?

Totes. Potser per proximitat geogràfica i per l'estima especial que tinc a aquelles terres, les Garrigues, la Llitera i el Matarranya estan una mica més representats pel que fa al material recollit. Aquests volums i els dedicats a Menorca i l'Alta Ribagorça són els més semblants al que, corregits errors, hauria estat el projecte en cas de tornar-lo a començar.

Quin acolliment ha tingut aquesta col·lecció i qui compra o rep aquests opuscles?

Com ja s'ha dit anteriorment, els principals destinataris de les publicacions són els informadors o els seus

descendents i grups culturals que van ajudar a buscar-los, amb Acció Cultural del País Valencià, Ràdio Arrels i el Grup Excursionista de Mallorca com a suports més destacats. Dels volums més petits, se'n va fer en algunes comarques una tirada d'uns quants milers d'exemplars, que van ser repartits pels pobles de la comarca, casa per casa, amb l'esperança de crear un corrent d'opinió sobre el fet dialectal, la qüestió de l'ensenyament

de la llengua a les escoles i la proposta d'impulsar la investigació toponímica a cada poble. La resposta va ser nul·la.

Quin és el mètode que utilitza? De quantes preguntes consta el qüestionari?

Hi ha hagut un qüestionari base, d'uns cent-vint conceptes, fet a la gran majoria de pobles de cada comarca, complementat amb altres, un dedicat a la flora i la fauna, un altre a la vinya i la feina de la trillada i altres tres, de caire miscel·lani, a part del vocabulari mariner, recollit en alguns pobles de la costa. Les entrevistes s'anotaven sempre al moment, mai no es gravaven.

Tinc entès que un tant per cert de les paraules que vostè ha recollit no es troben en el DCVB. Quin és aquest percentatge? En pot posar alguns exemples?

Comparar els resultats d'una investigació dialectal amb el que s'ha publicat en el DCVB es fa sovint i és un error i una injustícia. Tot plegat parteix de la

No se sap que quan Alcover va començar no hi havia cotxes, que calia anar a peu o amb mula? D'aquells 3.300 pobles ni el deu per cent no apareixen citats en el DCVB. I encara són molts els visitats per Alcover i col·laboradors, que prou van fer en les condicions adverses en què van treballar.

ignorància, de la falsa creença que en el DCVB hi és tot. No se sap que quan Alcover va començar no hi havia cotxes, que calia anar a peu o amb mula? D'aquells 3.300 pobles ni el deu per cent no apareixen citats en el DCVB. I encara són molts els visitats per Alcover i col·laboradors, que prou van fer en les condicions adverses en què van treballar. D'altra banda, cal dir que el DCVB és famós i consultat sobretot per la informació dialectal, però aquesta no ocupa ni el 40% de l'obra. Alcover va voler fer un diccionari complet, literari, de llengua antiga..., que són els elements que ocupen la major part de l'obra. Si comptem les variants fonètiques, en el DCVB no hi ha ni el 20% del corpus català. I és una injustícia, perquè minoritza la gran feina feta per Alcover i col·laboradors. És d'esperar que aquesta pràctica caigui en desús. També és falsa la creença que a l'*Onomasticon* de Coromines «hi és tot»; si comptem la toponímia menor, amb els noms dels camps de conreu, de camins, fonts... no arriba ni a la quarta part.

Quines toponímies ha publicat?

Hi ha publicats els dos primers números de la revista *Les quatre eixides* i quatre reculls dedicats a pobles pallaresos. Del material que queda per publicar, en sortiran dos números més de la revista i altres tres volums, dos més dedicats als Pallars i un al Mig Segre.

Què més publica Edicions Palestra?

La revista *Affatus*, que es va quedar en el tercer número, obres antigues i modernes sobre la història

del Canal d'Urgell i algunes monografies locals de Fondarella.

Creu que la consolidació d'un estàndard —o de tres coestàndards principals (el de Catalunya, València i Illes Balears)— de la llengua catalana fa mal a la diversitat dialectal?

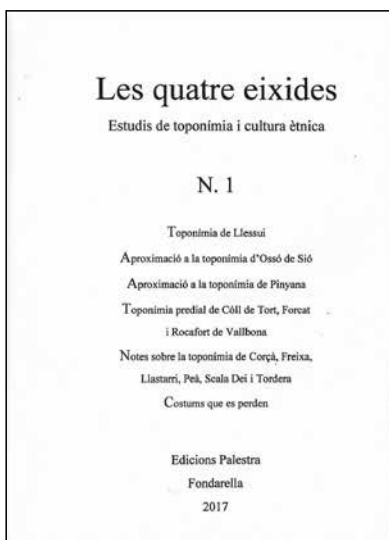
Més que un o diversos estàndards, el problema, ja en part irrecuperable, va ser l'extensió, per part de mitjans de comunicació, suposats intel·lectuals o els mateixos mestres d'escola, que el català bo era el de Barcelona. Jo em recordo de casos d'avis que jo entrevistava, de diverses comarques, que es lamentaven i sorprenien perquè els seus néts els deien: «Avi, tu no parles bé el català», perquè a l'escola el mestre els deia que *xiquet* es deia *minyó*; *buscar*, *cercar*; *timó*, *farigola*; *voliana*, *papallona*; *lluert*, *llangardaix* i tants altres casos. I a hores d'ara, el problema de la llengua és sociolingüístic, més que altra cosa.

En alguns dels seus escrits vostè sovint s'ha queixat que alguns mestres d'escola i d'insti-

tut no preserven la diversitat dialectal del territori al qual pertanyen i que ensenyen barceloní. Què és el que fan malament?

Encara que sempre n'hi ha que hi han posat bona voluntat, els mestres són el braç executor d'una mala política dissenyada des del poder. Podríem recordar el que li va passar a una futura mestra, alumna de la Universitat de Lleida (UdL), a la qual van suspènre un examen oral perquè va dir *panís* enlloc

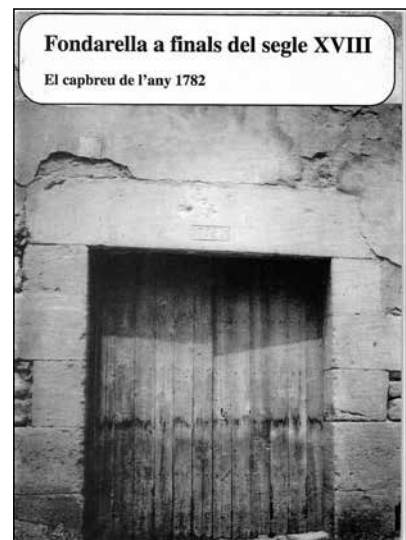
El principal problema de l'ensenyament de la llengua és que es fan estudiar a la canalla temes que no serveixen de res.

Portada del número 1 de *Les quatre eixides*

Portada del número 1 de la revista *Affatus*

Portada d'un llibre sobre Fondarella

de *blat de moro*. O els mateixos llibres amb què han treballat els mestres. L'ensenyament de la llengua és un desastre en general, a part del tema dialectal. S'estudien els accents o el complement directe a primer d'ESO, a segon, a tercer, a quart i encara en el batxillerat. Quin sentit té estudiar cada any gairebé el mateix i acabar l'ESO sense unes mínimes nocions de Gramàtica Històrica, de Lexicologia, de Lingüística Comparada o de la toponímia local o comarcal? A més de l'ús marginal de la literatura, com un complement de la llengua, quan hauria de ser al revés, i amb unes lectures triades més per modes o per gent sense idea de psicologia evolutiva. Perquè Lull és el primer autor català, l'han de llegir a primer d'ESO, quan aquí caldria llegir els reculls de Joan Amades? Es pot acceptar que a quart d'ESO els alumnes no sàpiguen què és una *xeix*? I encara que no sigui cap consol, el mateix passa en castellà: jo em vaig sorprendre en adonar-me que alumnes de quart d'ESO no sabien qui era Antonio Machado o Pablo Neruda.

Vostè ha estat mestre de català durant molts anys. Quins valors de la llengua i dels dialectes ha ensenyat als seus alumnes?

Jo sempre he dit —i mantinc— que si essent avui vius —amb el coneixement i memòria que tenien quan van morir— portessin Josep Pla, Mercè Rodoreda o Pere Calders a un institut i els posessin un examen de català de tercer d'ESO... suspendrien el català! Si se'ls preguntés què és un sintagma nominal, quina diferència hi ha entre un complement predicatiu o un de règim verbal, què és una oració subordinada adjectiva de subjecte..., deixarien la pregunta en blanc. Són coses que formen part de la llengua, però a estudiar en altres nivells. El principal problema de l'ensenyament de la llengua és que es fan estudiar a la canalla temes que no serveixen de res. És com si, a l'hora de treure's el carnet de conduir, als examinats els obliguessin a estudiar química per a explicar la fórmula de la gasolina, i qui no pogués explicar aquesta fórmula no pogués tenir carnet. És clar que un cotxe necessita combustible per a córrer, però això no té res a veure amb saber conduir.

Jo feia una cosa molt senzilla. A cada classe es feia una «paraula de l'Urgell», la majoria desconegudes dels alumnes. Se'n feia una breu definició i, si el

tenia, l'equivalent estàndard: «*jolivarda*: herba de flor groga que les primeres setmanes de la tardor creix a la vora dels camins i carreteres de l'Urgell». I a cada examen, la primera pregunta era una paraula de l'Urgell, que valia un punt. Amb un fet tan senzill com aquest preniem consciència del valor de la parla comarcal. No entrava a tractar els valors generals de la llengua a nivell sociolingüístic; tampoc no calia.

En conjunt, creu que la societat catalana, valenciana i balear tenen prou sensibilitat per a la preservació dels diversos parlars dialectals?

No conec bé la societat valenciana i balear, però crec que la resposta és que no. I de la societat catalana, entenent per aquesta la minoria que té el català com a llengua pròpia, no crec que els importi el futur de les variants dialectals, almenys no es nota enlloc. I millor que no digui el que penso de la societat catalana actual, perquè no es podria publicar.

Tanmateix, en els darrers anys s'han emès per televisió diversos programes que han tractat amb respecte i com una riquesa els dialectes catalans. És el cas de *Caçadors de paraules* i *El llenguado a TV3* i *Téntol* i *Parlam, rallam, xerram a IB3*. A parer seu, són uns bons programes?

No conec el programa mallorquí i, només per referències, els de TV3. Com en el cas anterior, m'excuso de dir el que penso de TV3 —o, si m'ho preguntessin, de l'IEC—, perquè no es podria publicar.

Quina opinió li mereix el DCVB d'Alcover-Moll? I l'*Atles lingüístic del domini català (ALDC)* de Joan Veny i Lídia Pons?

Del primer, tot i els defectes i errors que s'hi puguin trobar, és el més gran monument fet a la nostra llengua i un dels més grans de la filologia romànica. Els seus autors mai no seran prou lloats i enaltits. El millor homenatge seria fer un nou DCVB, partint de l'actual i afegint-hi tota la informació recollida des de llavors en monografies locals, tesis i tota mena d'estudis publicats. Però qui hauria de fer això? Les universitats, i aquí tenim segurament el forat negre més gran del món de què parlem. La feina feta en investigació dialectal per la gran majoria d'universitats ha estat del tot insuficient, i en alguns casos, com la

Universitat de Perpinyà o la Universitat de les Illes Balears (UIB), d'autèntic jutjat de guàrdia. I impulsar la redacció del nou DCVB és una tasca massa feixuga per a la colla de vividors i mercenaris de la llengua que campen pels departaments de Filologia Catalana de les universitats catalanes. Únicament la Universitat d'Alacant, sota el mestratge de Jordi Colomina, ha fet una autèntica feinada, a part d'illots puntuals, com els impulsats a Tarragona per Pere Navarro o l'*Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, de Lluís Gimeno a Castelló.

No conec l'ALDC per a opinar-ne; però, havent-hi al capdavant Joan Veny, suposo que el resultat ha de ser del tot satisfactori.

En què treballa actualment?

A redactar el futur diccionari, que, en cas de publicar-se, cosa que dubto, equivaldrà a un volum del

Estic redactant el futur diccionari, que, en cas de publicar-se, cosa que dubto, equivaldrà a un volum del format del DCVB d'entre nou-centes i mil pàgines. Ja hi ha redactada la lletra D, apareguda en el segon volum de *Les quatre eixides*

format del DCVB d'entre nou-centes i mil pàgines. Ja hi ha redactada la lletra D, apareguda en el segon volum de *Les quatre eixides*. A més, publicaré el material recollit sobre toponímia, ja comentat abans. Si mai acabo això, podré tornar a la meva autèntica passió en el camp de la filologia, que és la literatura, especialment la del segle XIX, i la figura d'Àngel Guimerà. El que jo he fet sobre dialectologia i toponímia ho he fet a contracor: ha sigut una tasca patriòtica, un deure que sentia envers la llengua i el país. La gran feinada exigida em va fer aturar un dels meus projectes més cars, la revista *Affatus*, amb tres volums publicats, on es publicava l'obra llatina de Ramon Llull en versió catalana,

per tal de trencar la barrera que suposa per al seu estudi per part de tanta gent no dominar el llatí, i de la revista *El segle passat*, sobre literatura del segle XIX i especialment sobre la figura d'Àngel Guimerà, del qual va quedar inèdit el primer número. ■

Exemple d'article del futur diccionari de Josep Reñé, complementari al DCVB d'Alcover-Moll

DIMONI 1. Nom de la libèl·lula a Arbeca, Bell-lloc, les Borges Blanques, l'Hospitalet de Llobregat, Llardecans, la Pobla de Masaluca, el Pradell de Sió, Sant Jordi, les Masies d'Organyà, Travil, Vinaixa. // 2. Mena de libèl·lula d'ales verdes (Clarà). // 3. Insecte volador identificat als Arcs amb l'espècie *Pyrrhocoris apterus*. // 4. Bernat pudent, identificat a l'Ametlla de Mar amb l'espècie *Pentatoma (Tropicoris) rufipes*. // 5. El moixó més petit (Aiguaviva de Bergantes). // 6. Mena d'estrella de mar, identificada a es Castell amb l'espècie *Luidia ciliaris*. // 7. Mena de cuc de mar, identificat a sa Mola amb les espècies *Procerodes ulvae* i *Thysanozoon brocchii*. // 8. Mena de crancs de color vermellós i potes llargues, identificats a Begur i l'Estartit amb tots els membres de la família *Galathea* i amb l'espècie *Munida rugosa*. // 9. Herba semblant a l'ordi bord, però més petit (Mosqueroles). // 10. Llavor voladora de la xicoia (Sant Esteve de Palautordera). // 11. Ogre (Arestui, Alós de Gil, Baén, les Canals, Darmós, Enseu, Llardecant, Miravet, Rubió de Baix, Rubió del Mig, Sant Jordi, Vallfogona de Riucorb, Villalba dels Arcs). // 12. Panissot (Sant Vicenç de Calders). // 13. Mena de rampí més gran que la dolsa (Vacarisses). // 14. Trill amb rodes (Torrent de Cinca). // 15. Rampí de ferro (es Llombards). // 16. Altre nom dels trespeus (Santa Sussagna de Riner).